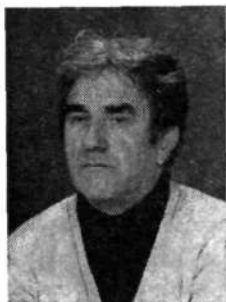

Izpoved o našem (mojem) narodu

[Slovenec sem! Tako je mati d'jala ...]

(list iz dnevnika, Kozakovina (Portorož) in Dvigrad (Istra),
od 14. do 24. malega srpana 1983.)

Bojan
Štih

V desetem zvezku Zbranega dela Prežihovega Voranca sta objavljena dva prispevka, ki sta še posebej vredna kritičnega branja v teh težkih dneh našega naroda. *Boj za osvoboditev in združitev slovenskega naroda* iz leta 1933 in *O slovenskih mejah* iz leta 1943. To sta dva v tematskem, idejnem in narodnem pogledu zanimiva spisa, ki nas zavezujeta še danes in tudi opredeljujeja našo misel o narodu, čeprav je bog Kronos v desetletjih to ali ono misel avtorja popravil in dopolnil. V prvem spisu beremo tudi te stavke: »Imperialistični zmagovalci svetovne vojne so slovenskemu narodu zamenjali jarem habsburškega tlačanstva z jarmom novega imperialističnega suženjstva. Pri tem so ga razkosali na tri dele. Večino Slovenije je zasedel velesrbski imperializem. Primorsko italijanski imperializem, slovenski narod na južnem Koroškem pa je velesrbska vojaška monarhija skupaj z italijanskim imperializmom potisnila pod oblast avstrijskih tlačiteljev. Mali del -rbski Slovenci pa je ostal pod Ogrsko. V Jugoslaviji je slovenski narod kljub frazam o »osvoboditvi« nacionalno brezpraven. Pod masko »jugoslovanstva« ga se skuša srbizirati. Slovenski jezik se zapostavlja, izriva in odpravlja iz javne uprave. Slovenska književnost, slovenska kultura se zatirata. Slovenska društva, ki so že desetletja obstajala, se razpuščajo. Šolstvo se ugonablja, univerza se mrcvari. Slovenski intelektualci in uradniki se mečejo iz služb ali pa se premeščajo iz Slovenije, na njih mesta pa se postavljajo velesrbski in drugi vojaško-fašistični priganjači. Slovenski vojaki morajo službovati izven Slovenije, kjer jih oblastniki uporabljajo za tlačenje drugih narodov in odkoder se vsak tretji vojak vrača z malarijo. Slovenske fante se po kasarnah pretepa in nasilno raznaroduje. V Srbiji pismenost raste, medtem ko v Sloveniji pada. Vračamo se nazaj v kulturno temo graščinskega robstva. Javno življenje se balkanizira. Svoboda besede in tiska je popolnoma zatrta, v deželi vlada nasilje, kakršnega še ni bilo nikoli prej ... Gospodarsko stanje v Sloveniji se slabša. Beda širokih množic slovenskega naroda zavzema vedno večji obseg. Poljedelstvo propada, tovarne se zapirajo, obrt in trgovina sta na tleh.« (Zbrano delo. Deseta knjiga. Str. 9/10.) V članku *O slovenskih mejah* pa je Prežihov Voranc zapisal: »Izza razvalin okupatorske strahovlade se slovenskemu narodu svita zarja svobode in uresničenje njegovih najlepših sanj: rojstvo **ZEDINJENJE SLOVENIJE**. Naši veliki zavezniki. Sovjetska zveza,

Velika Britanija in Zedinjene države, so za svoj vojni cilj slovesno proglasile sveto načelo samoodločbe vseh, tudi najmanjših narodov. Vsak narod bo dosegel svojo popolno svobodo, če se bo zanj boril . . . Zedinjena Slovenija bo državnopravni činitelj, ki bo imel tudi svoje nacionalne meje začrtane tako nasproti narodom, s katerimi bo živel v federativni državni skupnosti, kakor nasproti narodom v drugih državah.« (Zbrano delo. Deseti zvezek. Str. 43 in 45.) Članek je Prežihov Voranc končal s geslom: »*Tujega nočem, svojega ne dam!*« Tako se je v omenjeni obliki prvič pojavilo eno izmed temeljnih programskih gesel našega narodnoosvobodilnega boja za svobodno in Zedinjeno Slovenijo. Prežihovemu Vorancu tedaj pripada zasluga, da je že leta 1943, se pravi med nastajanjem in oblikovanjem slovenske države, zapisal misel, ki je pozneje postala eno izmed vodil jugoslovanske zunanje politike na pariški mirovni konferenci leta 1946. V Kidričevi izjavi *Nočemo dati ničesar svojega, ne maramo pa nič tujega* iz leta 1942, in v citiranem geslu Prežihovega Voranca je potemtakem zapisana temeljna zahteva samoodločbe slovenskega naroda.

Ko premišlujem o omenjenih dveh komunističnih stališčih (iz leta 1933 in 1943) Lovra Kuharja, avtorja Samorastnikov, Požganice in Doberdoba, o naši usodi po letu 1918, se zavedam, da kot partizan in socialist ne morem in ne smem »priznati« nikakršne in nobene mednarodne in meddržavne pogodbe, ki je napisana ali podpisana v škodo velikih ali majhnih zgodovinskih, naravnih in etničnih interesov slovenskega naroda. Mednarodni dogovori po drugi svetovni vojni so zame le papir, ki je brez vrednosti, kajti morebiti največja žrtev jaltškega mešetarjenja je slovenski narod. S tem svojim odklonilnim stališčem nikakor nisem in tudi nočem biti državnik. Sem le zasebnik. V zanikanju trgovanja na naš račun vidim in iščem le novo duhovno in moralno moč, ki naj vsem skupaj pomaga obstati, preživeti ta hudi čas in še najprej biti to, kar smo zdaj. Nekateri naši kulturniki in politiki nikakor nočejo razumeti, da v takšnem ali podobnem miselnem stališču o narodu, družbi, času in o socializmu (nestalinskem in demokratičnem kajpada) ni navzoča prav nobena želja postati novi oblastnik ali novi zapovednik. Tovrstna zanikovalska stališča so v svoji vsebinski in idejni naravi zgolj mišljenjska in so kot takšna le potrdilo kritičnega duha v človeku.

Če slovenski kulturni delavec devetnajstega in dvajsetega stoletja ne bi izpolnil svoje moralne in kulturno-politične dolžnosti na področju kulturnega razuma, čistega uma in družbene kritike, bi bili danes germanizirani, romanizirani in ilirizirani veliko bolj, kot pa smo sicer že. Toda slovenski kulturni delavci so uresničili in izpolnili svojo dolžnost do naroda, zato ga niso nikdar zapustili. Bili so celo njegovo ljudsko jedro. Ti delavci so bili narodovo miselno oporišče in agens osveščevalnega procesa v oblikovanju in utrjevanju nacionalne zavesti in samozavesti. Ob kulturnih delavcih in ustvarjalcih pa je to nalogo izpolnjevala tudi duhovščina, ki je močno pomagala in še pomaga varovati narod pred razkrojem in izginitvijo. In tisti, ki določajo vsako leto program, recimo, v Dragi, bi se morali zavedati, da so tudi socialisti in komunisti pod vplivom Cankarjevih in Speransovih idej opravili svojo zgodovinsko narodno dolžnost. Tako kot ni mogoče ničesar pametnega in koristnega storiti za narodovo usodo brez ustvarjalnega deleža kristjanov ali katolikov in njihove Cerkve ali pa brez avtonomnega in suverenega deleža kulturnih, umetniških in znanstvenih ustvarjal-

cev, tako tudi ni mogoče brez slovenskih komunistov (avstrijske, italijanske, madžarske, še posebej pa jugoslovanske kompartije) in brez njihovega prispevka reševati trenutnih nacionalnih, družbenih in gospodarskih problemov. Desno ali levo sektaštvo slabi naše nacionalno občestvo. Nikakor pa ne smemo pozabiti, da so vsi — konfesionalni in laični — subjekti naše politične usode našli svoje zglede in svojo moč v Linhartovih, Prešernovih, Levstikovih, Stritarjevih, Gregorčičevih, Cankarjevih, Župančičevih, Kosovelovih, Pregljjevih, Kosmačevih, Gradnikovih, Prežihovih in Kozakovih (Juševih in Ferdovih) idejah, ki so posredno ali neposredno močno vplivale na našo pragmatično in praktično politiko. Slovenski politiki so vedno grešili, omahovali in se jalovo obnašali, kadar niso poslušali kritičnega glasu umetnikov in ustvarjalcev.

Danes dopoldne, dne 14. malega srpana, sva s Puškinovo kneginjo obiskala v Portorožu Dano in Lada Kozaka. Beseda je stekla najprej o dveh Kopiničih; o tistem prvem, ki se je pisal Nikola Kupinič in je bil v kmečkem uporu leta 1572/1573 poveljnik kmečke vojske, in o onem drugem, ki je v imenu kominterne nadzoroval sedem ali osem komunističnih partij, med njimi tudi jugoslovansko. Po meditaciji o usodni »enigmi«² Kopinič in o razmerju med Kopiničem in Josipom Brozom smo se odločili za pogovor o moralni ideji osvobodilnega boja do 9. velikega travna 1945. Se pravi do dneva, ko se je oboroženi boj končal in se je začela oblikovati nova jugoslovanska država. Spomnili smo se na nekatera radikalna socialna in politična dejanja, ki smo jih storili po sovjetskem vzorcu med leti 1945 in 1952. Do šestega kongresa KPJ, ki je bil kongres odjuge, saj so se na njem pojavile ideje deetatizacije in demokratizacije javnega življenja. Spregovorili smo tudi o sedanjih asimilacijskih nevarnostih, ki groze Slovincem, kjer koli so že. Z Ladom Kozakom sva ugotovila, da trije veliki asimilacijski tokovi prizadevajo Slovence: prvi tok je nemški na Koroškem, italijanski v Julijski krajini, Reziji, Slovenski Benečiji in v Kanalski dolini in madžarski ob reki Rabi, drugi tok je romanski, germanski in anglosaški med zdomci, izseljenci in emigranti, in končno tretji tok je novoilirski na ozemlju matične Slovenije. Ko je bila ta tema izčrpana, se je naš dialog razživel ob Britovškovem članku *Skrivnostna Stalinova smrt sredi priprav na novo čistko v politbiroju CK KP Sovjetske zveze* (Dialogi št. 4, 5 in 6. Letnik 19. 1983) Naše besede pa so omenile tudi spis Alaina Decauxa *Proces proti Lazslu Raiku* (Delo, julija 1983). Če bi človek poklical na pomoč, sva meditirala s Kozakom, samega hudiča, da mu pričara podobo pekla, bi bil ta pekel le nedolžno mučilišče v primerjavi s »cekavekapebejevskim«² infernom Stalinovega realnega socializma. Ponovila sva svoja spoznanja iz prejšnjih razgovorov, da ta trenutek ni nikjer na svetu resničnega, v moralizmu utemeljenega socializma. Zato sta vloga kulture in morale ter njun pomen vsekakor večja in bolj usodna, kot pa to ponavadi mislimo in priznavamo v praktični politiki.

Ko sva se s Puškinovo kneginjo poslovila od Dane in Lada, sem se spet vprašal, zakaj tako pametni, duhoviti in moralno pokončni ljudje, kot sta onadva, nimajo skoroda nikakršnega vpliva na našo družbeno usodo in na pragmatiko in prakso na političnem področju. Pomislil sem na staro trditev, da smo vse hude ure, ki so nas obiskale, pravzaprav sami priklicali nase. Zakaj nemalo narodnih krmarjev starega in novega časa, ki smo jim zaupali ljudsko slovensko usodo ali z Gregorčičevimi besedami povedano — naš čolnič — niso znali (ne znajo) brati zemljevidov, se niso bili spo-

sobni orientirati po zvezdah na firmamentu božjem in niso znali (ne znajo) uporabljati kompasa. Tisti, ki so v narodu videli in tudi vedeli, kaj storiti, so bili le umetniki in znanstveniki, saj so prav oni na veliko presenečenje personala stare avstroogrške monarhije ustanovili v tako imenovani Mitteleuropi slovenski narod. Od Primoža Trubarja do Edvarda Kocbeka je na transparentu slovenske narodne zgodovine zapisanih veliko imen. Med njimi tudi Slomškovo, Jegličevo in Sedejevo, zakaj tudi ti trije so bili kulturni delavci in ustvarjalci. Na transparentu berem tudi imena dr. Antona Dermote, dr. Henrika Thume in dr. Janeza Evangelista Kreka. A tudi ime Edvarda Kardelja, ki nam je kot znanstvenik izročil v premislek in vrednotenje toliko idej, da so zdaj nekateri njegovi »učenci in dediči«, reči bi moral pravzaprav »žolnirji«, v resnični zadregi in zagati, kje naj bi začeli s korigiranjem Krištofovega demokratičnega (samoupravnega) univerzuma ali socializma po človekovi meri.

Slovenci v zdamski, zamejski in matični Sloveniji se ta čas po lastni, a tudi po tuji krivdi soočamo s hudimi težavami nacionalne razsežnosti in pomena. Ta kriza morebiti ni najtežja, vsekakor pa je najbolj nevarna v vsej naši usodi. Osem obrazov, oblik in pomenov spoznavam v tem kriznem viharju, ki je z različnimi stopnjami moči zajel vse tri Slovenije.

Prvič. V duhovnem načinu bivanja postajamo prazni, neodporni, banalni, nezdgovinski in moralno neobčutljivi ljudje, ki polnijo svojo življenjsko eksistenco s samoljubjem. Zato smo brez občutka in smisla za solidarnost. Izgubili pa smo tudi svojo naravno nedolžnost in sposobnost doživljati svet ljudi in stvari kot poezijo.

Drugič. Kar zadeva vero, je med nami vse več prostaških sovražnikov Boga. Naš zemeljski napuh v zaničevanju Neba in njegovih naravnih in nadnaravnih čudežnih skrivnosti in lepote je brezmejno nesramen, poniglav in primitiven. Naše cerkve, v katerih smo se stoletja branili »pred ropanjem Turčije« (Prešeren) in pred tujo besedo, pa tudi pred kugo samomorilstva, abortiranja, obupa in razkroja, zdaj niso več tisto, kar so bile. In vendarle vemo vsi prav dobro, da je molitev dokaz, kako človek išče samega sebe, Boga v sebi in sebe v Bogu. Med Bogom verujočih in bogom ateistov je človekov življenjski prostor. In ta prostor moramo varovati pred prostaškimi sovražniki Boga, pa tudi pred tistimi, ki zlorabljajo Boga v politične namene.

Tretjič. Na kulturnem področju je med nami vse več »analfabetov«. V ironiji bi rekel, da je bil pračloveški prednik iz Potočke zijalke višje duhovno bitje, kot pa smo mi, ki smo postali tragične žrtve predmetov, s katerimi zastrupljata našo dušo in bit tehnika in industrija. To pa počne »gospodarstvo« toliko laže, kolikor bolj razpada naš šolsko-vzgojni sistem. Ta trenutek smo v nevarnosti, da bomo postali narod s šolami brez vzgoje v njih, kajti v tehniko usmerjeno šolstvo, kakršnega zdaj pozna matična Slovenija, se kaj lahko sprevrže v čisto zanikanje učenja, spoznavanja in mišljenja. Kultura, ki je sinteza človekovega umetniškega, znanstvenega in fizičnega dela, je naše najbolj pristno dejanje. Zakaj le kultura človeka obvaruje pred tehnično predmetnim suženjstvom. Gorje sveta sta povzročila gospodarstvo in politika, zato je kultura v svojem jedru moralni korektiv v praktičnem, posvetnem sistemu gospodarstva in oblasti. Države, bi lahko zapisal. Socializem pa je možen le kot kultura in svoboda človeka.

Četrtrič. Naš politično zgodovinski spomin peša, zato pozabljam ali vsaj zanemarjam demokratična izročila naše zgodovine. Mi brez idej kmečkih puntov, brez programa Združene Slovenije iz leta 1848, brez načel taborskega gibanja, brez idej majniške deklaracije in brez Temeljnih točk Osvobodilne fronte slovenskega naroda kratko in malo ne moremo živeti, delati in obstajati. Namesto da bi krepili enotnost vse političnoidejnih subjektov — kristjanov, komunistov, socialistov, svobodomislecev, demokratov, novolevičarjev itd., se razdružujemo in kopljemo globoke jarke, ki nas ločijo, ostrimo naša nesoglasja, zaradi katerih se lahko narava človeka in družbe spridi do skrajnih meja bratomornega (razrednega) boja. Geslo »ni vrnitve na staro«, je vsekakor večpomensko. Tako kot vemo, da je vrnitev v starojugoslovanske razmere nesmisel, je tudi nesmisel Ducejeva Italija, Horthyjeva Madžarska in Avstrija po Anschlusu. Toda nesmisel je tudi vrnitev v tiste socialno-politične razmere v matični Sloveniji, kakršne so bile, recimo, med leti 1945 in 1952, ki so bile značilne za tedanji centralizem, etatizem in stalinsko interpretacijo partije. In ko se spominjamo velikih idej iz naše nacionalne zgodovine, počenjamo to zategadelj, da bi z njimi našli pot v prihodnost, kakršna je opisana v Zdravljici!

Petič. V civilizacijskem sistemu, kakršnega smo ustvarili, smo postali zanikovalci svoje ljudske dediščine. S svojimi sodobnimi ravnanji preziramo in omalovažujemo naš avtohtoni način obnašanja, mišljenja, dela in ustvarjanja. To samouničevanje je posledica našega manjvrednostnega kompleksa, zaradi katerega smo se pustili in se še pustimo potujčevati. V vsakdanjem življenju prevzemamo tuje — severne in južne, vzhodne in zahodne običaje v obnašanju, v besedah, arhitekturi, pesmih in celo v prehrani. Opicnjak je skoroda že povsod: v zabavi, v radijsko-televizijskih programih, modnih revijah, da celo v literaturi in filozofiji, ki sta že skoroda tu in tam podobni sračjemu gnezdu in primitivizmu golubnjače.

Šestič. Na znanstvenem področju smo se znašli v absurdnem položaju. Ta trenutek živi in misli med Slovenci dolga vrsta odličnih znanstvenikov z velikim mednarodnim in svetovnim ugledom. In vendar je znanost skoroda brez odločilnega funkcionalnega in selektivnega vpliva na slovensko družbo in njeno gospodarstvo. Namesto da bi se v družbi in gospodarstvu uveljavljali znanstveniki, njihov posel šestokrat opravljajo polizobraženi posamezniki, ki prevzemajo vodilne položaje v imenu politično-kadrovskih načel nomenklature. Podatki nam povedo, da je zdaj med zdomci približno 100 univerzitetnih profesorjev nadpovprečne mednarodne vrednosti!

Sedmič. Socialno-gospodarski položaj slovenskega naroda je zelo slab. Nekateri ta položaj opisujejo z besedo bankrot. Bodi tako ali drugače, res je le to, da nam je ta trenutek zelo hudo in težko. Na začetku tega stoletja smo začeli Slovenci opuščati svoj tisočletni kmečki in kulturni sistem vztrajanja, ki nas je stoletja varoval kot narod in kot avtentično duhovno občestvo. Zaradi tujega pritiska, pa tudi zaradi svoje brezglavosti smo se nepremišljeno in nepripravljeno vključili v »moderne« gospodarski industrijski sistem. O tem pa vemo, da je kuga malih narodov, saj ta sistem brez tujega kapitala in brez tujih delavcev ne more obstati na ozemlju malega naroda. Kakšne so posledice vdora tujega kapitala in industrije na Koroškem in v Julijski krajini, dobro vemo. In to, kar je opravila v razkrajanju nacionalne biti tuja industrija na Koroškem in v Julijski krajini, to opravlja v matični Sloveniji naše napačno gospodarstvo ali antigospodarstvo, ki je

postavljalo po Titovih besedah tako imenovane politične fabrike. Njihove značilnosti so zajete v besedah: deficit, nekonjunktornost, zaostala tehnologija, nizka produktivnost, ekološka katastrofa nacionalnega ozemlja.

Osmič. Slovenci postajamo v zboru narodov in ljudstev planeta vse bolj in bolj brezimen narod, saj njegov pridevnik »slovenski« ostaja skrit za državnimi imeni Italije, Avstrije in Madžarske, v nekaterih posameznih primerih pa tudi za imenom Jugoslavije. Leto 1918 je nedvomno najbolj tragično leto naše zgodovine. Takrat so razkosali Slovence med štiri evropske države. Ta delitev — nič manj tragična od štirih delitev Poljske — se je po letu 1945 deloma ponovila. Kdo bi pomnil, kolikokrat sem na potovanjih po tujih deželah in celinah v potu svojega obraza dokazoval, da sem Slovenec in ne kaj drugega. Tako nesrečna je ta naša anonimnost v zboru narodov sveta, da postajamo že kar tragikomični subjekti, saj ohranjamo svojo nacionalno bit le še kot zdomci, izseljenci ali jubilanti, ki si naročajo, ali pa nam naročajo drugi domoljubne pesmi v oddajah po željah poslušalcev! V zamejstvu smo manjšina, o kateri razmišljajo rimski in dunajski politiki, s stališča, koliko ostanejo manjšinske pravice v matični Sloveniji, pa razmišljamo, kolikšni so naši davki, dajatve in solidarnostni fondii, s katerimi sodelujemo v gospodarstvu države. Pri tem pa kritično meditiramo o tistem »jugoslovanstvu« novoilirske in centralistične različice, proti kateri sta s svojimi federalističnimi in samoupravnimi nazori agirala tudi Josip Broz in Edvard Kardelj.

Kaj tedaj storiti, ko premislimo teh osem kriznih pojavov? To je naše hamletovsko vprašanje, ki je toliko bolj zapleteno, kolikor bolj je res, da našo politično gospodarsko usodo določa neki, vsekakor tragični predznak. Nam je namreč vselej težko. Težko nam je, če smo v neki državni skupnosti njen zaostali gospodarski del, težko nam je, če smo v drugi državni skupnosti njen razviti gospodarski del. Do leta 1918 smo hudo plačevali svojo zaostalost Dunaju, po letu 1918 smo prav tako hudo plačevali svojo gospodarsko razvitost Beogradu, kot smo to brali tudi v spisu Prežihovega Voranca. Celó Cankarjev hudič pri vsem svojem izjemnem smislu za čisto umovanje ne bi razvozlal tega antilogičnega vozla. Živi pač v svetu podedovanih in na novo vzpostavljenih protislovij in nasprotij. Zato moramo v znanstvenem in v moraličnem pogledu spremljati vse, kar se dogaja in kar vpliva posredno ali neposredno na našo usodo. Analitično moramo, zlasti zato, ker je nemajhen del slovenskega naroda manjšinski, spremljati politično dramo Korzičanov, Sardov, Baskov, Kataloncev, Sicilijancev, Madžarov v Transilvaniji, Bretoncev, Južnih Tirolcev, Slovakov, Estoncev, Latvijcev in Litovcev in ne nazadnje tudi Poljakov. Državo ob Visli je v teh letih zajel zelo zanimiv in v političnem koncu skoroda nepredvidljiv družbenozgodovinski proces. Obe čisti nacionalni sili poljske republike in poljskega naroda, to sta Cerkev in vojska, vodita in igrata igro, ki se utegne končati zelo nenavadno, če celo ne tudi presenetljivo za vse tiste, ki mislijo zgolj v znanih okvirih političnih in razrednih sistemov. Vsekakor je nenavadno, da je iz te igre bolj ali manj izključena komunistična stranka, ali pa je vsaj potisnjena v nemočen položaj. Ali se je to zgodilo zato, ker je ta stranka izgubila svoj nacionalni pomen, ker je pač od leta 1945 z majhnimi premori in odstopanji vodila nepoljsko, če ne celo protipoljsko politiko? Ne smemo se čuditi, če je zaradi razredne korupcije, oblastništva, katastrofalne industrijske in protikmečke politike ta stranka izgubila skoroda ves moralni in nacio-

nalni ugled in sta jo zato Jeruzelski in Glemp morala potisniti v status opazovalca. Kar pa je najbolj presenetljivo v poljskih dogodkih, bi lahko opisali z besedami: načrtovani poraz Solidarnosti. Dva dejavnika sta pripravila in povzročila ta poraz. Prvi je pač v tem, da je del poljskega delavstva navezal na »komunistično« stranko Bieruta in Giereka in je z njo vred tudi izgubil monopolni položaj v poljski družbi, ki seveda ni le delavska, marveč je tudi kmečka in razumniška, ni le leninistična, marveč je tudi krščanska, predvsem pa ni azijska, marveč je evropska. Račun je morala plačati tudi Solidarnost. Drugi razlog pa je nedvomno v ozkem razrednem interesu Solidarnosti, v katero se milijoni poljskih kmetov niso vključili, čeprav so bili poskusi vzpostaviti Solidarnost tudi med kmečkim prebivalstvom. Spet se je pokazalo, da je za zdaj nacionalni interes močnejša družbena sila, kot pa je čisti razredni. In tako sta ostala na poljskem političnem odru le dva čista in monolitna nacionalna subjekta: vojska in Cerkev. Na odru, ki ga kajpada določajo okviri enega naroda, ene vere in ene vojaške odporiške protiruske in protinemške tradicije. Berlinsko leto 1953, madžarsko leto 1956 in češkoslovaško leto 1968 se na Poljskem niso ponovila. Vzpostavila se je nova oblika v boju za demokratični in človeški socializem. Kaj bo prinesla prihodnost, ne vemo. Vemo le to, da je narodni vidik še vedno primaren v določanju politične prihodnosti sveta. (Francija, Ceylon, Afrika itd).

Živeti je treba v takšnem svetu, kakršen pač je. Pri tem pa iskati možnosti, kako preživeti, obstajati in vztrajati. In ko se soočamo s hamletovskim vprašanjem, kaj storiti, se moramo odločiti za stvarne možnosti. Vsaj za dve ideji se moramo ta trenutek ogreti, če želimo dočakati leto »dva tisoč« kot Slovenci. Dejal bi, da imamo navkljub krizi, ki nas je zajela in potegnila v svoj vrtinec, dovolj moči in tudi možnosti vztrajati kot slovenski narod.

Najprej ponavljam misel, ki sem jo izrazil že pred mnogimi leti, jo zapisal in jo objavil v enem izmed esejev. Povedal pa sem jo leta 1965 tudi Borisu Kraigherju, ki je pazljivo poslušal moje besede. Kako pa je nanje intimno reagiral, mora biti zapisano v njegovih beležkah, če so še. Ne vem. To je ideja, stara dolgo vrsto let. Čimprej moramo ustanoviti *vseslovenski kulturni svet* ali *duhovni parlament*. V njem naj bodo zastopniki slovenskih umetniških in znanstvenih ustvarjalcev iz treh Slovenij. Ta, v duhovnem in idejnem pogledu pluralistični parlament, naj zraste iz pozitivnih tradicij plenuma kulturnih delavcev Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Parlament naj bi se sestel trikrat na leto. Enkrat v Celovcu, drugič v Trstu in tretjič v Ljubljani. Ali pa v Beljaku, Gorici in Mariboru. Na dnevnem redu zasedanj naj bi bila glavna in velika vprašanja našega sedanjega nacionalnega trenutka: duhovna in moralna, kulturna in znanstvena, prosvetna in ekološka, zgodovinska in futurološka. Zapisani sklepi parlamenta naj ne bodo sodba in ne obsodba. Ne smejo biti politika. Zato morajo ti sklepi ostati v mejah moraličnih priporočil in analiz. Biti morajo dejanje uma in razuma. V sklepih kulturnega parlamenta naj najdejo duhovno oporišče in spodbudo za delo vsi: delavci, kmetje, izobraženci, ki še živijo in hočejo živeti slovensko življenje. Metoda poslovanja kulturnega parlamenta bodi utemeljena v pluralizmu in ne v ksenofobiji. Spričo tega je naravno, da vseslovenski kulturni svet mora delovati in poslovati v takšni idejni polifiniji združenega naroda in vseh njegovih ustvarjalnih osebnosti, ki zanikajo

nacionalizem in separatizem. Razumni Josip Jurčič, od njega bi se lahko sodobni slovenski novinarji marsičesa koristnega naučili, je v članku »*Vaterlandu*« zapisal tudi tole: »Sicer pa gospodu dopisniku nismo nevoščljivi, ako ima nad »*Vaterlandom*« tako ogromno veselje, ako ga smatra kot svoj vzor in kuje v zvezde, — vsake oči imajo svojega slikarja in praktičen Cerkničan je nekdanj v vprašanje: »Kaj ne, oče, da je naša dežela najlepša?« osupnjenemu mestnjanu lakonično odgovoril: »Lahko da, ker še druge nisem videl!« »(Slovenski narod 1. julija 1871. Cit., po deseti knjigi Zbranega dela Josipa Jurčiča, stran 440. Urednik Janez Logar.) Dragocen pouk, ki nam veleva, da moramo videti tuje dežele. Mi moramo ljubiti Nemce in Srbe, Italijane in Hrvate, Madžare in Makedonce. Toda pri tem pa moramo zahtevati in tudi terjati od prijateljev, bratov in sosedov, da nam za izgubljeno slovenstvo ne ponujajo velikonemških, velikoitalijanskih idej ali pa idej centralističnega in etatičnega jugoslovanstva. Narodna zavest in samozavest Prešernovega in Cankarjevega kozmopolitskega vzora bodita osnova novih vidikov slovenskega bivanja in mišljenja. In to bodi tudi prva dolžnost vseslovenskega kulturnega in duhovnega parlamenta.

Druga misel pa zadeva naš skupni nastop v zamejstvu. Na nedavnih volitvah v Italiji je dr. Drago Štoka zbral na listi Slovenske skupnosti več kot deset tisoč glasov, na listi zelenih pa je na avstrijskih volitvah zbral slovenski kandidat lepo število glasov. Ta dva podatka nam povesta veliko. Razcepljenost in neenotnost manjšata našo volilno moč v Julijski krajini in na Koroškem. (Na Madžarskem za zdaj še ni svobodnih volitev, šele zdaj se počasi uveljavlja predlog, da bi za vsako poslansko mesto bila volilcem na voljo vsaj dva kandidata). Ko premišljujemo o volitvah v Italiji in v Avstriji, je sklep lahko zelo jasen. Slovenci se moramo nacionalno poenotiti in pri tem idejnopolitične razlike ne smejo imeti odločujoče vloge. Nastopati moramo povsod in vedno enotno. Slovenci moramo obnoviti skupno narodno življenje in se pri tem ne smemo ozirati na meje, ki nas razdvajajo. (Polog na meji seveda ni demokratični instrument, ki naj varuje jugoslovanski dinar pred razvrednotenjem. Polog je dejanje, ki je zraslo iz tiste miselnosti, v katerih sta se pojavila železni zastor in berlinski zid. Za Slovence v matični in v zamejski Sloveniji pomeni polog le novo oviro v medsebojnih stikih in sožitju. Po letu dni lahko ugotovimo le to, da se dinar zaradi pologa na meji ni okrepil, še naprej pa slabi zaradi deficitne industrije, ne pa zaradi tega, ker smo Slovenci drug drugega obiskovali. Pa tudi sicer je polog voda na mlin velikoitalijanskih in velikonemških nacionalistov). Ko smo v petdesetih letih sprejeli sklep, s katerim smo opustili misel o enotni slovenski politični organizaciji na Koroškem in v Julijski krajini in svetovali našim rojakom, naj glasujejo po svoji vesti za avstrijske in italijanske stranke, smo storili nekaj, kar ni bilo ne pametno in ne koristno. Slovenci nimamo ničesar iskati ne v avstrijskih in ne v italijanskih političnih strankah. Ne na levisi in ne na desnici. Če bi, recimo, zbrali na volitvah vse slovenske glasove v Julijski krajini, bi danes sedeli v rimskem parlamentu trije, morebiti celo štirje slovenski poslanci. In bi bili politična moč, ki bi se njen glas slišal ne le v Italiji, marveč po vsej celine. Ta moč pa bi bila odgovorna za svoje delo slovenskemu narodu, ne pa centralnim svetom in komitejem italijanskih strank. Enotnost vseh Slovencev tedaj bodi druga naloga v teh dneh, mesecih in letih. Tako kot v letih narodnoosvobodilnega boja, tako tudi zdaj, je naša prva naloga biti Slovenec. Prepričan sem, da ni ne v

marksizmu in ne v krščanstvu ovire za slovenski način vedenja in družbeno-politične eksistence. Enotno slovenstvo tedaj bodi naša druga skupna naloga.

Vse, kar pišem, seveda delam v svojem osebnem imenu. Sam in samotarski. A če premislim svoj položaj in ga poskušam razumeti v naši preteklosti in zgodovinski izkušnji, spoznam, da je v našem vinogradu vedno bilo tako, kot je še danes. Zakaj med nami so težaki in delavci z idejami in znojem pojili naš kamniti, suhi in ilovnati svet. Kmalu bomo slavili Primoža Trubarja. Z njim se je začela pot, ki jo hodimo kulturni delavci še danes. Zdaj garamo za črni kruh in naš delavnik je dolg deset ali dvanajst ur. Jutri bodo prišli nad nas novi davki. Nova tlaka. In garati bomo morali morebiti zastonj. Morebiti je to prav in tudi koristno. Kajti v trpljenju, ki ga pozna že Oljska gora, se lahko človek poveleča in odreši svojo dušo pred smrtjo v zemeljskih nesmislih politike, gospodarstva in tehnike. V tem novem trpljenju, strahu in pogumu bomo morebiti spet našli in odkrili svojo samostojnost in neodvisnost, zakaj spoznali bomo, da smo Slovenci lahko močni v svoji izvirnosti in pameti evropskega naroda. Sposobni smo združiti vse svoje moči, ne da bi zato s terorizmom rušili Jugoslavijo ali Avstrijo ali Italijo. Vem, da smo lahko varen in trden most med Srednjo Evropo in Balkanom, med Mozartom in Andrićem, med Verdijem in Krležem, med Musilom in Crnjanskim, med Wagnerjem in Njegošem, med Rilkejem in Racinom. Lahko smo prstan Evrope, kot je zapel nekoč Valentin Vodnik. Ali je takšna vizija separatizem? Ali nacionalizem? Ali sentimentalna romantika?

S Puškinovo kneginjo stojim v dolini Dvigrada. Pusto, prazno in mrtvo je tod. Pravijo, da je Dvigrad izumrl zaradi kuge in potresa. Ne vem. Le to vidim, da so tu zdaj samo razvaline, divje rastline, ostri kamni in kače. Poldne je. Suha vročina megli poglede na belo kamenje. Nebo je brez ptičev, ki v sencah čakajo na večerne ure blagega vetra in komaj zaznavnega hladu . . .